

4

De 'kleine oecumene' en de joods-christelijke dialoog

8

Jozef en zijn broers, de Messias en zijn volk

11

Kogelfabriek onder de grond

jaargang 63
nummer 2
mei 2019

Israëlmagazine

verbonden

Bij de foto op de voorpagina:
Van Pesach naar Sjawoet. Een sederschotel, matses, een haggada of liturgie voor het vertellen van de verlossing uit Egypte en een beker voor de wijn, die viermaal wordt gevuld.

Rabban Gamaliël zei: Ieder die deze drie zaken niet genoemd heeft op Pesach, heeft zijn plicht niet voldaan: Pesach, matsa, maror.

- Pesach, omdat de Almachtige in Egypte aan de huizen van onze voorouders voorbijging;
- Matsa, omdat onze voorouders verlost zijn uit Egypte;
- Maror, omdat de Egyptenaren het leven van onze voorouders bitter hadden gemaakt.

Wij zijn verplicht de Allerhoogste te danken, want Hij heeft ons uit de slavernij naar de vrijheid geleid...

Verbonden is een uitgave van het deputaatschap Kerk en Israël van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. Aan *Verbonden* ligt de visie ten grondslag dat kerk en Israël diep en voorgoed verbonden zijn. Het blad biedt bezinning op kerk, Israël en Jodendom en de ontmoeting hiertussen. Het deputaatschap is een van de partners in het Centrum voor Israëlstudies (CIS). Een door het CIS uitgezonden Israëlconsulent geeft in Jeruzalem gestalte aan deze ontmoeting en doet hiervan in *Verbonden* geregeld verslag.

Terug van nooit weggeweest 3

De kleine gereformeerde kerken en de joods-christelijke dialoog 4

Tussen politiek en religie 6

O, dat supersessionisme! 7

Jozef en Jezus 8

Tien dagen studeren in Jeruzalem 10

Kogelfabriek onder de grond 11

Veel valse hoop 12

In elk geslacht is ieder opnieuw verplicht zich te beschouwen, alsof hij zelf uit Egypte getrokken was, zoals gezegd is: En op die dag zult gij uw zoon uitleggen: Dit is ter wille van wat de Eeuwige mij heeft gedaan bij mijn uittocht uit Egypte (Ex. 13:8).

Rabban Gamaliël

colofon

Commissie van redactie: ds. A. Brons, drs. L. van Dalen, dr. C.M. van Driel, drs. A. Hoekman
Eindredacteur: C.M. van Driel, e-mail: cmvdriel@solcon.nl, tel.: (0318) 701560
Website: www.kerkenisrael.nl
Contact deputaten Kerk en Israël: e-mail: info@kerkenisrael.nl
Administratieadres: Landelijk kerkelijk bureau van de Chr. Geref. Kerken, Ghandistraat 2, 3902 KD Veenendaal, Postbus 334, 3900 AH Veenendaal, tel.: (0318) 582350 fax (0318) 582351, e-mail: info@cgk.nl
Penningmeester: P.A.J. Pruijssers, e-mail: penningmeester@kerkenisrael.nl, tel.: (0416) 85 12 96, Bankrekeningnummer: NL19 INGB 0000 3652 71, t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref. Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester, hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.

Terug van nooit weggeweest

Kort geleden was er schokkend nieuws. Het antisemitisme in ons land is toegenomen. Ten opzichte van 2017 waren er meer antisemitische incidenten in 2018. Werden er twee jaar geleden nog 113 gevallen van antisemitisme geregistreerd, afgelopen jaar waren dat er 135 (antisemitische uitingen online niet meegerekend). Dat is een toename van 19 procent. Het antisemitisme is terug. Maar is het ooit weggeweest?

Deze ene statistiek, afkomstig van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI), betreft alleen nog maar Nederland. Onderzoek naar antisemitisme in onze buurlanden bevestigt de groei van wat in de volksmond 'Jodenhaat' wordt genoemd. Daarom voelen steeds minder Joden zich veilig in West-Europa.

Definitie

Wat is antisemitisme? Er zijn verschillende manieren om dit akelige fenomeen te definiëren. Het CIDI hanteert een werkdefinitie die afkomstig is van de International Holocaust Remembrance Alliance. Deze definitie zegt: 'Antisemitisme is een bepaald beeld van Joden, dat zich kan uiten als haat tegen Joden. Retorische en fysieke uitingen van antisemitisme worden gericht tegen Joden of niet-Joden en/of hun bezittingen, tegen instellingen van de Joodse Gemeenschap, en religieuze voorzieningen.' Het moge duidelijk zijn dat deze uitingen ook gericht kunnen zijn tegen de staat Israël, die wordt gezien als Joods collectief.

Tweede Kamer

Op 27 november 2018 stemde een meerderheid van de Tweede Kamer voor een

motie die de regering verzocht ook deze internationale IHRA-werkdefinitie van antisemitisme te gaan hanteren. Dit op aanbeveling van het Europees Parlement. 50PLUS, VVD, SGP, CDA, CU, PVV en FVD stemden voor het door SGP-Kamerlid Van der Staaij ingediende voorstel. Voortaan kan onze volksvertegenwoordiging dus aan de hand van deze omschrijving – een hulpmiddel, geen juridisch document – tegen antisemitisme optreden.

Waar vandaan?

In *Trouw* wijdde Janne Chaudron een artikel aan de vraag *Waar komt de nieuwe Jodenhaat vandaan?* (1 maart 2019). Door onderzoekgegevens op een rij te zetten, wordt duidelijk dat antisemitisme van verschillende kanten komt. Joden voelen zich bedreigd door zowel rechtse

als linkse groeperingen en politici. Wat voor de Nederlandse situatie opvalt, is dat de dreiging niet zozeer van 'rechts' komt. Het is vooral uit 'linkse hoek' dat Joden zich bedreigd voelen – al wordt de dreiging door extremistische moslims als het grootst ervaren.

In landen en op straten

Actrice Miryanna van Reeden, bekend uit films, werd onlangs op een zebra-pad in Amsterdam uitgescholden voor 'vieze jodin', meldde het *Algemeen Dagblad* (12 maart 2019). Van Reeden, die een Joodse vader heeft, vroeg de man die haar uitschold om opheldering. Daarop herhaalde hij zijn woorden. Het zal je maar overkomen: op een dag als alle andere loop je op straat en word je uitgescholden vanwege je Joodse afkomst. Janne Chaudron geeft enkele voorbeelden van recente ontwikkelingen: sommige Franse 'gele hesjes' scanderen antisemitische leuzen, de Britse Labour-partij weigert op te treden tegen Jodenhaat in de eigen gelederen, om nog maar te zwijgen over het groeiend antisemitisme in het Hongarije van Viktor Orbán. Helaas, het antisemitisme is weer helemaal terug. Maar weg was het nooit. «

Sjawoet of Wekenfeest

Israël werd verlost uit het slavenhuis Egypte. Het werd zo bevrijd 'van' de machten van... zonde en dood, 'tot'...een leven volgens de Tora, naar Gods wil. Hoe lief Israël Gods wet heeft en hoeveel gezag het de Tora toekent, is te zien aan de Toramantel die de rol omgeeft en aan de torens er bovenop. Zo vormt het Wekenfeest de afronding van Pesach en kan Rabban Gamaliël zijn lofprijzing afsluiten met de woorden: ...en Hij heeft ons geleid van droefheid naar vreugde, van droefheid naar feeststemming, van duisternis naar groot licht en van dienstbaarheid naar bevrijding. Laat ons voor Hem het Halleluja aanheffen. «

Joodse symbolen

Bart Wallet

De kleine gereformeerde kerken en de joods-christelijke dialoog

Een van de belangrijkste theologische ontwikkelingen in de naoorlogse periode is de opkomst van de joods-christelijke dialoog. Voor het eerst wordt op grote schaal door christenen gezocht naar een nieuwe benadering van het jodendom, waarin ruimte is voor joodse eigenheid en respect voor het joodse volk. Hoe positioneerden de drie Nederlandse kerken van de 'kleine oecumene' zich in dit debat, de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK), de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) en de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK)? Een beknopt overzicht.

'Ik herinner me nog die mei-vrijdagmiddag in 1948 in de haven van Spakenburg', zo haalde de bekende christelijk-gereformeerde predikant Jan Hendrik Velema later zijn herinneringen op. 'De vissers kwamen dan langzamerhand weer thuis. Een van hen was m'n ouderling - ik noem hem altijd een pilaar-ouderling - die met twinkelende oogjes op me afliep: Heb je het gehoord, dominee? Ik deed alsof ik hem niet begreep, wel vermoedend waar hij op doelde. Wel dat de staat Israël is gesticht - een wonder. We horen er zondag zeker wel wat over? Lees er Brakel maar vast op na!'

Dialoog

Niet alleen Velema, voor alle christenen gold na 1945 - het einde van de Sjoa - en 1948 de vraag: wat dunkt u van Israël? Lange tijd konden joden, jodendom en Israël een thema zijn dat zich relatief in de marge bevond, maar dat was nu niet langer mogelijk. De politieke actualiteit zorgde ervoor dat iedereen zich hiertoe moest verhouden. Internationaal kwam de joods-christelijke dialoog op gang, die voor de Tweede Wereldoorlog al in sommige protestantse en katholieke kringen was voorbereid. De Wereldraad van Kerken, opgericht in 1948, bestempelde de dialoog van meet af aan als een van de belangrijke thema's. In 1964 was er ook een grote doorbraak in de Rooms-Katholieke Kerk, door de

afkondiging op het Tweede Vaticaans Concilie van de verklaring *Nostra Aetate*.

Bevrijding of bedreiging

De joods-christelijke dialoog werd hierdoor in toenemende mate een belangrijk theologisch thema, waarin niet alleen de relatie tot joden opnieuw werd geformuleerd, maar waardoor zeker ook interne grenzen werden getrokken. Ruwweg laten zich twee uitersten schetsen: voor een deel van de christenheid werd de joods-christelijke dialoog ervaren als bevrijding. Hierdoor ontstond een andere, joodse manier om de Bijbel en de christelijke traditie te lezen. De nadruk lag daarbij op de aardigheid van de Bijbel en het appèl was om die niet langer 'Grieks' en dogmatisch te lezen. Leerhuizen speelden een belangrijke rol bij deze ontwikkelingen. Een ander deel van de christenheid ervoer de dialoog juist als bedreiging: hier zou sprake zijn van verwatering van de rechtzinnige (al dan niet gereformeerde) theologie. De ontdekking van Jezus als jood zou ten koste gaan van Jezus als de Christus. De joods-christelijke dialoog werd door deze groep gezien als een speeltje van de vrijzinnigheid waardoor allerhande ketterijen bij het kerkvolk terechtkwamen.

Beide benaderingen waren zichtbaar in de naoorlogse Nederlandse kerkelijke wereld en daar tussenin bevond zich een

uiterst gemêleerd spectrum vol nuances. Ook de 'kleine drie', de CGK, NGK en GKv, zijn te positioneren in dit krachtenveld. Daarbij moet benadrukt worden dat deze kerkverbanden niet homogeen waren (en zijn), maar een spectrum aan overtuigingen kennen, waardoor ze elkaar ook op tal van punten raken. Toch valt bij nadere analyse op dat, hoezeer de identiteit van deze drie relatief sterk op elkaar lijkt, juist rond het thema Israël en jodendom de verschillen zichtbaar werden.

Het logo van het deputaatschap Kerk en Israël, dat de verbondenheid tot uitdrukking brengt: samen gedragen door en verbonden in de trouw van God

In de dialoog

De CGK kwamen met een erfenis het nieuwe krachtenveld van de dialoog binnen: zij hadden vanaf 1931 een deputaatschap voor zending onder Israël. De term zending werd zeker na 1945 in toenemende mate omstreden en ook de deputaten wilden er, in navolging van ontwikkelingen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland, graag vanaf. In 1953 kwam er een nieuwe naam, deputaten Evangelieverkondiging onder Israël - nog steeds een naam waar naar de mening van de deputaten teveel eenrichtingsverkeer van christendom naar jodendom in doorklonk. Ondanks herhaaldelijk aandringen werd pas in 2001 de gelijkwaardige naam Deputaten voor Kerk en Israël gekozen.

In dit proces van zoeken naar een nieuwe naam, werd duidelijk hoezeer de nieuwe context van de joods-christelijke dialoog de toon aangaf. Daarbij werd vooral naar de ontwikkelingen in hervormde kring gekeken. Met enige afstand in tijd volgden de christelijk-gereformeerden. Een belangrijke rol speelde daarbij de eerste eigen Israëlpredikant, Maas Boertien. Hij nam waar hoe in eigen kring na 1945 en 1948 bij velen grote verlegenheid overheerste rond het thema jodendom en Israël. Veel van de artikelen die in *De Wakker* en *Vrede over Israël* verschenen, hadden vooral een verkennend karakter: er moest goed naar Israël geluisterd worden en veel gebeden worden. Onder tussen zette Boertien vrij zelfstandig de koers uit en dat was er één waarbij de bredere joods-christelijke dialoog werd gevolgd. Daarbinnen nam Boertien, zowel nationaal als internationaal, al spoedig een belangrijke rol in.

Deze koers betekende dat de CGK vooral optrokken met de NHK en de GKN, onder meer in het Viermoderaminaoverleg, waarin ook de vrij-evangelischen nog participeerden. Het Israëlwerk van de vier

Dr. M. Boertien

kerken werd daarbij op elkaar afgestemd. Ook bij Nes Ammim, het christelijke dialoogdorp in Galilea, deden de CGK mee, terwijl binnenslands geparticipeerd werd in het Overlegorgaan voor Joden en Christenen (OJEC).

Omstreden

Terwijl het landelijke beleid van de CGK steeds op flink wat weerwerk kon leveren vanuit de flanken, werd het vrijgemaakte beeld vooral bepaald door grote eensgezindheid. Die hield vooral in dat er nauwelijks aandacht voor Israël en jodendom was. Na de Vrijmaking waren deze kerken vooral bezig met de kerk zelf en de doorgaande reformatie, waardoor nauwelijks theologische energie overschoot om na te denken over Israël. Sowieso werd dit thema gezien als iets wat niet op landelijk synodeniveau behandeld diende te worden, het was hooguit een zaak voor lokale kerken. Pas met de evangelicalisering die eind jaren 1980 de GKv bereikte, begon het thema te leven. Dat leidde echter niet tot aansluiting bij de joods-christelijke dialoog, maar vooral tot een focus op messiasbelijdende joden en op 'evangelieverkondiging'.

Binnen de NGK was het thema Israël het meest omstreden: twee duidelijke flanken stonden daarbij tegenover elkaar. Een toonaangevend deel in de NGK analyseerde hoe onder meer via de joods-christelijke dialoog in de GKN de vrijzinnigheid toenam, waardoor van weeromstuit een uiterst kritische houding werd ingenomen. Het huidige joodse volk was per saldo niet anders dan de Eskimo's of Maleiers, er was dus geen enkele reden om te spreken over een eigen plaats voor joden in de theologie. De andere flank, die vanaf begin jaren 1980 duidelijk zichtbaar werd in de beweging Christenen voor Israël, stond daar radicaal tegenover en bepleitte juist een uitgesproken Israëtheologie, met een centrale rol voor joden en Israël in de christelijke geloofsbeleving.

Ships passing by

Het is opvallend dat, hoezeer de drie kerkverbanden de afgelopen decennia veel samen hebben opgepakt, het onderlinge gesprek over Israël en joden(dom) nauwelijks op gang is gekomen. In hoge mate is er sprake van schepen die elkaar in de nacht passeren. In het bredere landschap zochten en zoeken de CGK aansluiting bij de PKN en de bredere joods-christelijke dialoog, terwijl de GKv pas onder invloed van de evangelicalisering het thema hebben geagendeerd, maar met een duidelijk andere insteek. De NGK zijn vooral onderling fel met elkaar in debat geweest en lijken thans het thema te mijden om de onderlinge vrede te bewaren. Het is pas de afgelopen jaren dat vertegenwoordigers uit de drie kerken elkaar meer rond vragen van kerk en Israël opzoeken en er zich gaandeweg iets begint af te tekenen van een gezamenlijke bezinning. «

Dr. B.Th. Wallet is o.a. werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam bij de vakgroep Hebreeuwse en joodse studies

Albert Groothedde

Tussen politiek en religie

Israël is een van de weinige liberale democratieën in het Midden-Oosten. In de praktijk is het echter moeilijk om religie en politiek volstrekt te scheiden. De invloed van religieuze partijen in het land reikt ver.

Bij de stichting van de staat Israël in 1948 werd er van harte gekozen voor het systeem van evenredige vertegenwoordiging. Alle groepen en stromingen in het land kunnen zich desgewenst laten vertegenwoordigen in de Knesset, het Israëlische parlement.

Veel groeperingen in Israël maken van deze gelegenheid gebruik. Aan de parlementsverkiezingen in april deden maar liefst 39 partijen mee, waaronder voor het eerst een messiaans-Joodse partij. Vanwege de relatief hoge kiesdrempel van 3,25 procent maakte deze partij, The Bible Bloc, op voorhand al geen schijn van kans.

Ideaal

Er is een groep in de Israëlische samenleving die al decennialang een haat-liefde verhouding heeft met Israëls liberale democratie: het (ultra)orthodoxe jodendom. Voor veel orthodoxe Joden geldt een liberale democratie niet als het meest wenselijk politieke systeem. Hun ideaal: een religieuze democratie of beter nog: een theocratie. De afwijkende realiteit maakt niet dat men ondertussen bij de pakken neerzit. Ook religieuze Joden zijn in Israël volop politiek actief. Zij maken van de nood een deugd door in de politiek te participeren en zo hun idealen te verwezenlijken. De afgelopen decennia zijn zij daar opmerkelijk goed in geslaagd. Hoewel religieuze partijen als Verenigd Torah-Jodendom, de Shas-partij en Het Joodse Huis samen nooit meer dan zo'n twintig procent van de zetels hebben behaald in de Knesset (totaal 120 zetels), wisten ze steeds weer een stevig stempel te zetten op de landspolitiek.

Een verkiezingsposter van de Shas-partij.

Reclame voor verschillende politieke partijen in de buurt van een stembureau.

Standpunten

Deze bovengemiddelde invloed op de landspolitiek is te danken aan het systeem van coalitieregeringen. De Israëlische samenleving is sterk verdeeld. Kleinere partijen zijn daarom nodig om een meerderheidsregering op te tuigen. De religieuze partijen lenen zich vaak voor regeringsdeelname. Uiteraard wel in ruil voor stevige concessies. Speerpunten van de religieuze partijen zijn onder andere: het bevorderen van de sabbatsrust, het voorkomen van dienstplicht voor orthodoxe jongeren en geld voor het eigen onderwijsstelsel van torahscholen. Het is opvallend dat het voorkomen van abortus en euthanasie niet tot de speerpunten van de religieuze partijen behoren. Dit komt onder andere omdat de strijd, zeker als het gaat om abortus, inmiddels is gestreden. De abortuswetgeving in Israël behoort tot de meest liberale ter wereld.

Messiaanse stem

Messiaanse Joden, slechts zo'n 0,3 procent van de populatie van Israël, stemmen erg verdeeld. Sommige messiaanse Joden brachten in april hun stem uit op de nieuwe messiaanse partij The Bible Bloc. Omdat op voorhand duidelijk was dat deze partij de kiesdrempel niet zou halen, kozen anderen toch voor een andere partij. Een deel stemde op Likud. De aantoonbare successen van Netanyahu en zijn sterke pro-Israël geluid zullen daaraan hebben bijgedragen. Ook de nieuwe partij Blauw en Wit van Benny Gantz viel bij sommige messiaanse-Joden in de smaak. Dit omdat deze partij op voorhand duidelijk maakte de invloed van de religieuze partijen te willen verminderen en voorstander is van volledige godsdienstvrijheid. Dit laatste biedt zeker ook voor messiaanse Joden perspectief.

Corruptie

De recente verkiezingen in Israël waren ongemeen spannend. Niet alleen vanwege de tweestrijd tussen de zittende premier Netanyahu (Likud) en zijn tegenstrever Gantz (Blauw en Wit). Ook de religieuze partijen lagen onder een vergrootglas. Verschillende peilingen voorspelden voorafgaand aan de verkiezingen namelijk dat twee van de drie grotere religieuze partijen mogelijk de kiesdrempel niet zouden halen. Opvallend, zeker ook omdat de achterban van deze partijen sterk groeit dankzij de hoge geboortecijfers in ultraorthodoxe kringen.

Het mogelijk verdwijnen van de strengreligieuze partijen werd door een aanzienlijk deel van de Israëli toegejuicht. De invloed van religieuze partijen op de Israëlische politiek is namelijk onevenredig groot. Dossiers als het verplichte religieuze huwelijk en dienstplichtvrijstelling voor religieuze jongeren worden al decennia door hen gegijzeld.

Een andere reden voor de afkeer van religieuze partijen is hun imago. Een van de meest prominente religieuze politici is Aryeh Deri ('Aryeh' is het Hebreeuwse woord voor 'leeuw'). In 2000 werd deze voormalige minister veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf. De beschuldigingen: omkoperij, fraude en meeneed.

Het verleden van de politicus lijkt zijn achterban niet te deren. Bij de verkiezingen van 2015 was Aryeh gewoon weer lijststrekker van de Shas-partij. De partij behaalde toen zeven zetels en maakte deel uit van de coalitie onder leiding van premier Netanyahu.

Droom

Is de religieuze leeuw nu uitgebruld? Ook dit jaar toonde Aryeh aan dat de Shas-partij springlevend is. Zijn partij behaalde ditmaal acht zetels. Samen bezetten de religieuze partijen nu op z'n minst zestien stoeltjes in het Israëlische parlement. De (seculiere) wens dat de religieuze partijen voorlopig zijn uitgeregeerd, kan met deze uitslag ook de koelkast in. Nauwelijks waren de exitpolls bekend of de religieuze partijen staken hun hand alweer welwillend uit naar beoogd premier Netanyahu van de rechtse Likud-partij.

Het lijkt erop dat er voor de religieuze partijen via democratische weg voorlopig genoeg valt binnen te slepen. Bovendien: dromen over een religieuze staat kan altijd. «

Drs. Groothedde (Jeruzalem) is consulent van het Centrum voor Israël Studies

De theoloog en schrijver Andries Knevel is als radio- en televisiepresentator werkzaam bij de Evangelische Omroep

O, dat supersessionisme!

Ben ik nu een supersessionist? vroeg ik me angstig af toen ik de nieuwe grote Ouweneel zat te lezen.

Het moge u bekend zijn: Willem Ouweneel schreef een Israëltheologie, ook wel Israëllologie genoemd, met als titel *Het Israël van God*. Het boek telt 764 pagina's. Aanleiding tot het schrijven van dit boek is een boek van dr. Steven Paas, over het Israëllisme, ook al zo'n moeilijk woord. Volgens Ouweneel is Paas een supersessionist ofwel een vervangingstheoloog, wat deze inmiddels alweer ontkend heeft. En Dirk Visser schreef in het Reformatorisch Dagblad dat Ouweneel zelf een soort van vervangingstheoloog is, omdat hij een rol voor de kerk ziet tussen Pinksteren en Wederkomst.

En ik? Ach het duizelde me. Israëllologie, Israëllisme, supersessionisme, en er staan nog veel meer van deze termen in het boek.

Toen ik het aan lezen was, vergeeft u me, werd ik een beetje boos op Paulus. Als hij Romeinen 9-11 iets duidelijker had geschreven, had ik nu niet een boek van 764 pagina's moeten doorploegen.

Maar ik verwierp deze kritische opmerking gelijk. Want het gaat in je visie op Israël niet alleen om een deel van de brief aan de Romeinen, maar om je visie op het geheel van de Schrift, inclusief de visie op verbond, doop, Koninkrijk, duizendjarig rijk en zo meer.

Ouweneel is stellig: "Het is ondenkbaar dat een christen iets anders kan geloven dan dat Christus op de Olijfberg zal terugkeren". En: "Het a-chiliasme [dat niet gelooft in een duizendjarig vrederijk op aarde] is onbijbels". En vandaar dus mijn bezorgdheid.

Wat is het supersessionisme? Ouweneel: "Wie Gods beloften aan Israël – met name de landbelofte – vergeestelijkt, ze het etnische Israël onthoudt en ze op de kerk toepast noem ik een vervangingstheoloog." En toen kon ik weer rustig ademhalen. Ik ben geen supersessionist.

En intussen wens ik de recensent die dit boek voor dit blad gaat bespreken alle sterkte en wijsheid toe. Ga er maar aan staan. Ik zou het niet kunnen. «

De nederige weg van Jezus - in de tuin van Gethsemane.

Jozef en Jezus

In preken zie je wel dat er lijnen worden getrokken vanuit de Jozefsgeschiedenis naar Christus. Er wordt dan uitgelegd dat Jozef een type, een model, een voorafschaduwing is van Christus. Daarbij wordt gelet op de weg die Jozef moest gaan of op zijn koningschap. "Jezus is de ware of meerdere Jozef", hoor je dan. Vergelijk met wat Jezus zegt: "...meer dan Jona...meer dan Salomo..." (Math. 12:41-42). In deze meditatie wil ik een stapje verder gaan: de relatie van Jozef en zijn broers als beeld voor de relatie tussen de Messias en zijn volk.

Maar we beginnen in het Nieuwe Testament. In 2 Kor.3:14-16 wordt gesproken over een bedekking bij Israël. Er ligt een bedekking over hun hart, waardoor zij niet in de woorden van het Oude Verbond de Messias in Jezus de Christus ontdekken. Door die sluier kunnen ze het (nog) niet goed zien. Die verdwijnt in de bekering tot de levende Here. Hiermee wordt verklaard hoe het kan dat, hoewel Jezus allereerst gekomen is als Messias voor Israël, en terwijl Hij bijna alleen maar wonderen en tekenen gedaan heeft onder dit volk, toch Zijn eigen volksgenoten Hem niet (massaal) als hun Messias aanvaard hebben. Voor Paulus iets wat hem voortdurend intens zeer doet, een groot verdriet... (Rom.9:2). Maar God is zijn volk niet vergeten. Hij heeft het verbond met zijn volk niet verbroken. Ook heeft Hij Zijn volk niet tijdelijk aan de kant gezet, zo van, eerst ga Ik met de christelijke gemeente verder en pas later

kom Ik bij jullie terug. En het betekent al helemaal niet dat de tijd van Israël voorbij is of vervangen door de kerk. Vanuit de geschiedenis van Jozef willen we dat toelichten.

Zij herkenden hem niet...

Wanneer er hongersnood uitbreekt, worden de broers van Jozef gedwongen om naar Egypte te gaan. Daar is nog brood. Daar komen zij oog in oog te staan met Jozef, hun broer. In Gen. 42:8 staat nadrukkelijk: *Jozef herkende zijn broeders wel, maar zij herkenden hem niet.* De oorzaak hiervan laat zich raden. Jozef is helemaal opgenomen in de Egyptische cultuur, zijn taal, zijn kleding en uiterlijk. Hij ziet eruit en gedraagt zich als een Egyptenaar in plaats van als een Hebreëer. Zij ontdekken pas dat het hun broer is als Jozef zichzelf bekend maakt. Als de bedekking weggenomen wordt...!

Gezonden

De parallellen tussen Jozef en Jezus zijn opvallend. Nog voordat Jozef in Egypte beland is, wordt hij door zijn vader - die in deze geschiedenis afwisselend Jakob of Israël genoemd wordt - gezonden naar zijn broers. Het is de vaderlijke liefde die via Jozef overgebracht moest worden. Maar dat loopt uit op de verwerping van Jozef door zijn broers. Jezus is vanuit de hemel gekomen om de hemelse Vaderzorg en -liefde over te brengen. Jezus werd één met hen. De joodse mensen werden zijn broeders en zusters. Maar slechts weinigen hebben ontdekt dat Hij door Zijn hemelse Vader gezonden is.

Vernedering en verhoging

De weg die Jozef gaat in zijn leven is een weg van vernedering en verhoging. Vernederd in de put geworpen en daarna als slaaf verkocht. Even lijkt het in het

samen luisteren

Jozef herkende zijn broeders wel, maar zij herkenden hem niet.
Genesis 42:8 (vert. NBG 1951)

huis van Potifar weer de goede kant op te gaan. Al snel belandt Jozef weer in 'de put', in de gevangenis. Uiteindelijk blijkt dit de weg tot verhoging, zelfs tot de troon in Egypte. Christus wordt vernederd, verlaten, weggegooid, door zijn eigen volk, zijn broeders. Maar deze weg leidt, via kruis en opstanding tot de verhoging als Jezus na zijn hemelvaart aan de rechterhand van zijn Vader zit. Jozef wordt een slaaf en een knecht. Hij moet lijden vanwege leugens en laster van anderen. Hij dreigt gedood te worden vanwege boze plannen. Jezus lijdt onschuldig, vanwege onrecht dat anderen hem aandoen.

Gods plan

Maar achter dit alles blijkt een doel, Gods plan. Jozef heeft ontdekt dat zijn kinderdromen geen bedrog zijn, maar werkelijkheid werden (Gen. 42:9). In Gen. 45:7 en 8 blijkt duidelijk dat Jozef in dit alles Gods plan ontdekt heeft. Dat Jozef deze weg moest gaan om Gods volk in stand, in leven te houden. Jullie zijn het niet die mij hierheen gebracht hebben, maar God wilde het zo. Jezus zegt een aantal keren in zijn leven dat Hij moest lijden en sterven. Hij ging die weg in gehoorzaamheid aan zijn hemelse Vader.

Gods reddingsplan betreft niet alleen Israël, maar heeft mondiale perspectieven. Ook dat zijn motieven die al in de Jozefsgeschiedenis benoemd worden, als blijkt dat de hele wereld naar Egypte komt om daar bij Jozef koren, voedsel te kopen. (Zie Genesis. 41:56 en 57).

Egypte in Israëls geschiedenis

De weg van het volk Israël gaat vaker over Egyptisch grondgebied. Bij Abraham (Gen. 12:10-20). Izaäk was het van plan (Gen. 26:2), Jakob trok er uiteindelijk heen met zijn hele familie (vanaf Gen. 46). Zelfs het machtige Egypte wordt ingeschakeld in Gods plan en zorg voor zijn volk. Ook Jezus moest vluchten naar Egypte (Matt. 2:13 e.v.), zodat op een diepere manier wonderlijk in vervulling ging wat al stond in Hosea 11:1, dat God zijn Zoon uit Egypte geroepen heeft/zal roepen. Waarbij het bij Hosea in eerste instantie ging om het volk Israël, dat God als een kind, als zijn zoon geroepen heeft.

Zorg

We zien dat de broers Jozef verwerpen, maar Jozef niet zijn broers. Hoewel vele joodse mensen Jezus als Messias verwerpen, maar dat betekent nog niet dat Jezus, dat God ook zijn volk verwerpt.

De weg die God gaat - het landschap van Samaria

Frank Meijer

We mogen ontdekken dat achter de wonderlijke, vaak onbegrijpelijke weg, een plan zit. Een plan van God met Jozef en zijn broers tot redding en behoud van zijn volk, maar ook van de wereld. Een plan van God in Christus, allereerst voor Israël, maar ook voor de hele wereld. Jozef zorgde voor zijn broers en familie, zonder dat ze ontdekten wie hij was. Op een hele diepe manier zegt Jozef dat het God zelf is, de God van u en van uw vader, die voor hen zorgde (Gen. 43:23) We mogen zien dat Gods zorg voor zijn volk Israël doorgaat, zelfs zonder dat ze ontdekt hebben hoe Jezus hun Redder en Messias is.

Loofhuttenfeest

Op het Loofhuttenfeest worden op de achtste dag (Sjemini Atseret) alle mensen weggezonden zodat de Here alleen kan zijn met Zijn volk. Dat heeft een parallel met deze geschiedenis, dat Jozef zich bekendmaakt aan zijn broers. Het wordt gezien - in sommige joodse tradities - als een vóór-beeld van wat in de Toekomst zal gebeuren. God die zichzelf zal openbaren. «

Drs. F.H. Meijer is chr. geref. predikant te Broek op Langedijk.

Gespreksvragen:

1. Kunt u nog meer voorbeelden noemen van personen uit het Oude Testament die iets laten zien van de persoon en het werk van Christus? Vergelijk ook Joh. 4:12 en 8:53.
2. Welk aspect van de Jozefsgeschiedenis vindt u het meest spreken van Christus' werk. Waarom?
3. Denk met elkaar hierover na: Hoe was het voor de broers van Jozef om te ontdekken: "Ik ben het, jullie broer"? Hoe zal het zijn als Jezus zich openbaart als de Messias en tegen zijn volk zegt "Ik ben het, jullie...?"

Tien dagen studeren in Jeruzalem

In maart ben ik voor tien dagen naar Jeruzalem gegaan om daar te studeren en mensen te ontmoeten. Deze reis heb ik voorbereid met Michael Mulder en Albert Groothedde. Ik heb me bezig gehouden met Pesach, Poeriem en de Joodse wortels van het Nieuwe Testament. Ook heb ik mijn Ivriet weer wat kunnen oefenen

In Jeruzalem heb ik Albert ontmoet, we hebben afspraken gemaakt en contacten gelegd. Omdat Poeriem in deze periode viel, heb ik ook een lezing daarover meegemaakt en verschillende synagoges bezocht. Dat was een heel bijzondere ervaring. Tijdens Poeriem ben ik ook met een rabbi door de wijk Meashearim gelopen en heb ik met verschillende mensen kunnen spreken. Ik zal deze morgen niet zo gauw vergeten.

Een studiesessie met dr. Noam Zion, auteur van een Pesach-Haggadah.

Generaties in gesprek

Zowel thuis als in Jeruzalem heb ik verschillende boeken en artikelen bestudeerd. Het was heerlijk om dat in alle rust te kunnen doen. Eén van de hoogtepunten vond ik persoonlijk om de schrijver te ontmoeten van één van de boeken die ik gelezen had, over Pesach. De titel van het boek was *A different Night*. Met dit boek wilde hij proberen om verschillende generaties met elkaar in gesprek te brengen rond het thema 'Pesach'.

Het blijkt dus dat het niet vanzelfsprekend is dat ouders en kinderen met elkaar in gesprek gaan of dat zij het heel moeilijk vinden om dat te doen. In zijn boek geeft hij verschillende manieren

aan om het voor ouders en kinderen wat gemakkelijker te maken om dat gesprek aan te gaan. Een gesprek hierover was zeer leerzaam. Alle vragen die ik had, kon ik stellen. Het is een zeer goede ontmoeting geworden.

Een aantal gesprekken heb ik ook gehad met Alfred Müller. Alfred is een vriend van ons en werkt al vele jaren als journalist in Israël. Het is altijd goed om hem te ontmoeten en met hem van gedachten te wisselen.

Win-win

Al met al is het voor mijzelf een heel goede tijd geweest. Allereerst heb ik in alle rust kunnen studeren. Weinig tot geen

afleiding, behalve dan dat je in Jeruzalem bent. Daar valt altijd wat te beleven. Ten tweede heb ik samen met Albert goede gesprekken gehad over zoveel verschillende onderwerpen. Voor mij is Jeruzalem altijd een beetje thuishome. Dus wanneer ik studie en Jeruzalem kan combineren, dat is dat voor mij een win-win situatie. Ik raad collega's aan om dit ook een keer te doen. De combinatie is meer dan prima. En als ik heel eerlijk ben, hoop ik dit binnen een paar jaar weer te kunnen doen. «

Ds. A.C. van der Wekken is chr. geref. predikant te Dokkum.

Hoe leggen rabbijnen deze tekst uit? Wat is de achtergrond van deze gelijkenis? Als theoloog/predikant kun je moeilijk om Israël heen. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat velen van hen een of meerdere keren in hun leven een reis maken naar Israël.

Opvallend is dat steeds meer predikanten ervoor kiezen om een individuele studiereis te maken. Bij de planning van deze reis komt steeds vaker het Centrum voor Israël Studies in zicht. Er worden ons vragen gesteld als: Wat kunnen jullie voor ons betekenen? Hebben jullie lokale contacten waarmee ik eens kan doorspreken over dit onderwerp? Zijn er studiefaciliteiten beschikbaar? Et cetera.

Na een geslaagde pilot hebben we besloten om als CIS deze doelgroep van dienst te zijn. Desgewenst voorzien we belangstellenden van zinvolle reistips (goedkope vliegtickets, betaalbare overnachtingsadressen, studiefaciliteiten). Ook denken we graag mee over een geschikt studieonderwerp en lokale gesprekspartners, afhankelijk van de wensen en het studieonderwerp. Heeft u interesse? Neem dan geheel vrijblijvend contact op met het secretariaat via info@hetcis.nl

Kogelfabriek onder de grond

Met gevaar voor eigen leven slopen ze de trap af - dag in, dag uit. In het diepste geheim produceerden 45 jongeren 2,5 miljoen kogels in een ondergrondse fabriek. Zodat de Joden niet met lege handen stonden als ze werden aangevallen op het moment dat de staat Israël het licht zou zien.

Iedereen wist het: als de Britten ontdekten dat Joden munitie maakten, betekende dat onherroepelijk hun dood. Wapenproductie was strikt verboden tijdens het Britse mandaat (1920-1948). Maar wat als de Joden ooit een eigen staat zouden krijgen? Hoe moesten ze zich dan verdedigen tegen de vijand die vast en zeker zou binnenvallen?

Een kibboets in de stad Rehovot, zo'n 25 kilometer ten zuidoosten van Tel Aviv, werd de locatie waar een jong team tussen 1945 en 1948 illegaal kogels maakte. Vandaag de dag is iets van dat uiterst gevaarlijke fabriekswerk te zien in het Ayalon Instituut, een museum op de plek waar ruim 70 jaar geleden de machines draaiden zonder gehoord te mogen worden.

Verschuifbare wasmachine

Dat medewerkers van de munitiefabriek nooit zijn gesnapt, mag een wonder heten. Ongezien wisten ze de machines vanaf een verlaten kogelfabriek in Polen het land in te smokkelen én onder de grond te krijgen. Vlak bij de heuvel in Rehovot waar de

kogelkelder kwam, lag een station waar talloze Britse soldaten langs reisden. Werken onder de neus van de vijand, dat is iets wat niemand verwacht, en dus maakte dat de locatie niet verdacht. De voorbijrazende treinen bleken ook ideaal om ongehoord kogels te testen.

Nadat de groep jongeren was gestrikt voor de geheime operatie, werd op de heuvel eerst een kibboets opgetuigd. Daarna volgde de ondergrondse fabriek. Eén ingang was verstopt onder een verschuifbare wasmachine, een andere onder een bakkerijoven van 10 ton, gemonteerd op rails. 's Morgens vroeg liepen de kibboetsjongeren met een schoffel op hun schouder richting de werkplaats. Ze meldden zich echter niet op het land, maar bij de wasserij. Binnen anderhalve minuut verdwenen ze alle 45 onder de grond.

Onwetende giraffen

De kogelproductie verbergen bleek moeilijker dan gedacht. Draaiende wasmachines probeerden het oorverdovende lawaai van de hamers en machines in de kelder overstemmen. De kibboets startte een wasservice, zodat er voldoende wasgoed was om de hele dag te draaien. Over hun werk zwegen de arbeiders zelfs tegen hun partner en andere kibboetsleden. Wie niet wist van de geheime operatie, werd ook wel "giraffe" genoemd, omdat giraffen niet zien wat er zich onder hen afspeelt.

Argwaan wekten ze soms wel. Bijvoorbeeld van de schoenmaker in de stad, die wel erg vaak versleten werkschoenen moest repareren. Oplossing? De kibboets opende een eigen werkplaats voor schoenenreparatie. Omdat werknemers kamp-

Ingang onder de wasmachine

ten met hoofdpijn, doffe ogen en bleke gezichten, moesten ze elke dag verplicht onder een stralingsapparaat. Ook kregen ze een speciaal dieet om hun gezondheid wat op te krikken.

Niet zomaar machines

14 mei 1948 was de dag waarop de Joden zo lang gehoopt hadden: de staat Israël werd een feit. 15 mei 1948 was de dag die de Joden vreesden: legers uit Libanon, Syrië, Jordanië, Irak en Egypte vielen binnen. Maar het prille Israël had de munitie om terug te vechten voorhanden. De kogels waarmee de Joodse jongeren zelf hun leven riskeerden, vergoten vijandelijk bloed. In de geheime werkplaats legt de gids van het Ayalon Instituut zijn handen op het koude staal van de machines die de kogels produceren. "Dit zijn niet zomaar werktuigen", drukt hij bezoekers op het hart. "Zonder deze machines bestond de staat Israël niet." «

*Anne Vader
Journalist en deelnemster aan een LCJ-reis naar Israël*

Kogelmachines

Niels van Driel

Veel valse hoop

Tussen 1940 en 1945 voltrekt zich in Nederland het drama van de decimering van de Joodse bevolkingsgroep. Van de 140.000 worden er meer dan 107.000 gedeporteerd. Slechts 5000 overleven de concentratie- en vernietigingskampen. Na vijf jaar bezetting resteert slechts een kleine en getraumatiseerde Joodse gemeenschap.

De Duitse onderzoekster Katja Happe schreef in 380 bladzijden een goed overzichtswerk van de bijna totale liquidatie van de Joodse gemeenschap tijdens de bezettingsjaren. Het is een aangrijpend relaas van discriminatie, ontrecting, marginalisatie, deportatie en een vaak koude ontvangst bij terugkeer.

Weinig opties

In de loop van de jaren dertig zoeken veel Joden uit Duitsland-Oostenrijk hun toevlucht in Nederland. Welkom zijn zij niet. De werkloosheid is groot en daarom hanteert de regering een strikt toelatingsbeleid. Van de 50.000 vluchtelingen slaagt ruim de helft erin weg te komen vóór de Duitsers in 1940 Nederland binnenvallen.

De capitulatie veroorzaakt een paniekgolf. Zo'n 200 Joden plegen dan zelfmoord. Er zijn slechts drie opties: vluchten naar onbezet gebied, een valse identiteit aannemen of onderduiken.

Zwartheid en angst

Vooralsnog valt de houding van de Duitsers mee. Veel Nederlandse Joden kunnen zich ook maar moeilijk kunnen indenken wat de duistere plannen zijn. Al in het najaar van 1940 begint toch de ontrecting, en dat proces gaat razendsnel. Het leidt tot werkloosheid, wanhoop, gedwongen tewerkstelling en wegvoering.

Waarheen? Vanaf 15 juli 1942 naar Auschwitz. Dan al zijn de geruchten van dien aard dat 'Polen' een panieknaam is. De Joodse romanschrijver Sam Goudsmid beschrijft de avonden in zijn dagboek als 'één en al zwartheid en angst'. Wie een oproep heeft ontvangen, kan erop

rekenen te worden opgehaald. Maar als het quotum niet wordt bereikt, pakken de Duitsers en hun Nederlandse handlangers Joden uit naburige huizen op.

De Duitsers concentreren de Joden in Amsterdam en in werkkampen. Zij verlenen vrijstellingen voor deportatie, bijvoorbeeld aan burgers van andere staten, gemengd gehuwden, Joden die werken voor de oorlogsindustrie en protestants gedoopte Joden (waarmee zij de kerken gedeeltelijk gerust stellen). De *run* op vrijstellingen verschaft de mogelijkheid vervolgens per categorie stempels nietig te verklaren. Elke vrijstelling is een bron van hoop, maar nooit meer dan tijdelijk.

Rampzalig succesvol

Peter Romijn spreekt in zijn woord vooraf van het 'rampzalig succes' van de vervolging. De nazi's zijn in Frankrijk en België beduidend minder effectief. Waarom? Dat is een van de kernvragen in dit boek. Happe wijst op het goedgeorganiseerde bezettingsregime, de concentratie en isolering van de Joden, de gezagsgetrouwheid van de bevolking, de goedgegelovigheid

van de Joden en de moeilijkheden om in een dichtbevolkt land onder te duiken. Zowel bij de Nederlandse bevolking als bij de Joden zelf is er wel protest, ook van de kerken, maar nauwelijks verzet. Dat de Duitsers de Februaristaking in 1941 hardhandig neerslaan, heeft effect op de verzetsbereidheid.

Internationaal kader

Nieuw in dit overzichtswerk is de inbedding van de gang van zaken in Nederland in de internationale context. Een heel cluster van Joodse hulporganisaties probeert 'onze broeders in leven te houden'. Lang bestaat de hoop dat er een uitruil mogelijk is met geïnterneerde Duitsers, onder meer in Palestina.

Buitenlandse regeringen zijn - met enige vertraging - goed op de hoogte van de ontwikkelingen in Nederland. Het winnen van de oorlog heeft voor hen echter de hoogste prioriteit. Omdat het vrijkopen van Joden de Duitse behoefte aan buitenlandse valuta te veel in de kaart speelt, staan zij dit nauwelijks toe.

De Nederlandse regering in ballingschap wil geen specifieke aandacht wijden aan de zwaarst getroffen groep in de Nederlandse samenleving. Na de oorlog duurt het nog vele jaren voor daar verandering in komt. Dankzij de Duitse indoctrinatie is het antisemitisme onder de bevolking zelfs sterker aanwezig dan vóór de oorlog. *Veel valse hoop* is een leerzaam, indringend en beschamend boek.

N.a.v. Katja Happe, *Veel valse hoop. De Jodenvervolging in Nederland 1940-1945* Uitgeverij Atlas Contact, Amsterdam-Antwerpen 2018 (vertaling Fred Reurs) 512 blz., € 39,99